

Voordracht in het kader van de 10^e Tjideng reunie, 29 april 2018, door Inez Schelfhout

‘Oorlog en de psyche; een intergeneratieel perspectief’

Het is precies zeventien jaar geleden, toen ik hier voor het eerst stond in Bronbeek. Het was 2001, ik was zeventien jaar oud en door mijn oma uitgenodigd om samen met haar een lezing te geven bij de herdenking van de slachtoffers van de vrouwenkampen. Zij wilde voor het eerst publiekelijk haar verhaal vertellen en was op het idee gekomen om mij, haar oudste kleindochter te vragen naast haar te komen staan tijdens haar lezing om, nadat zij klaar was, mijn perspectief, als 3^e generatie op de oorlog en het herdenken te vertellen. Zo probeerden we samen de verbinding te maken tussen de beleving van haar en mijn verhaal. Of zoals zij zelf treffend zei: ‘Ons verhaal moet levendig gehouden worden en wie kunnen dat beter dan onze kinderen en kleinkinderen’.

Hoe herinner je, hoe geef je door en hoe vind je heling, waren vraagstukken waar mijn beide grootouders zich veel mee bezig hielden en is ook het thema van vandaag, hier op de reünie van Kamp Tjideng.

Zie ons hier bijeen zijn, 75 jaar na dato, om stil te staan bij diegene die kamp Tjideng hebben meegemaakt.

Als ik in de zaal kijk zie ik grote getalen van de eerste generatie, bijeengekomen voor de reünie, maar inmiddels ook behoorlijk wat van de tweede en inmiddels ook derde generatie. Dit beeld en deze samenstelling zegt al genoeg over hoe wij en de maatschappij in de loop der jaren veranderen en hoe het herinneren, doorgeven en helen verschuift over de generaties. Een goede en mooie, saamhorige ontwikkeling, als je het mij vraagt.

Want in de tijd dat ik mijn lezing in Bronbeek gaf, was er tijdens de herdenkingen en reünies nog nauwelijks sprake van de aanwezigheid van tweede en derde generaties. Zo was het voor mijn moeder en haar broers bijvoorbeeld de eerste keer ooit dat ze in Bronbeek waren om mee te herdenken. In hun hele leven daarvoor waren ze nog nooit met hun ouders naar herdenkingen geweest. Dat hielden mijn grootouders altijd strikt gescheiden van de kinderen. Mijn moeder hoorde voor het eerst het verhaal van haar eigen moeder.

Mijn oma, Miets Huyser, geboren in 1933, had geïnterneerd gezeten in kamp Bankinang op Sumatra, samen met haar moeder en broer. Haar moeder overleefde het kamp niet, stierf vlak voor de bevrijding. Ook haar vader had het gevangenschap niet overleefd, vermoord door de Japanner. Als wees werd mijn oma samen met haar broer gerepatrieerd naar Nederland.

Jaren later ontmoette ze daar mijn opa, Govert Huyser, geboren in 1931 in Surabaya, ook een kampkind met zijn eigen verhaal. Hij had samen met zijn moeder geïnterneerd gezeten, werd gescheiden van haar en naar het mannenkamp Bangkong gestuurd. Want jongens van 10 jaar en ouder werden nu eenmaal als man aangezien door de Japanner.

Na de bevrijding zocht hij naar zijn moeder, vond haar, waarna ze een dag erna stierf aan haar uitputting en ziekte. Ook hij werd zonder ouders gerepatrieerd en kwam in Nederland terecht bij een tante in Den Haag.

Allebei terecht gekomen in een land waar ze nog nooit geweest waren en die zelf nog aan het helen was van de oorlog met Duitsland. Er was weinig ruimte voor hun verhaal, dus zwegen ze en bouwden ze hun leven op met drie kinderen, waaronder mijn moeder, de oudste, geboren in 1956.

U zult misschien denken, waarom stond ik daar op dat podium naast mijn oma, om verbinding te maken, en niet in eerste instantie mijn moeder, behorende tot de 2^e generatie? Mijn moeder en haar twee broers kregen weinig mee van deze familiegeschiedenis, mogelijk uit een vorm van bescherming. En zij waren voorzichtig met vragen stellen, want je wilt immers niet dat je ouders instorten of dat niet aan kunnen. Je hebt je ouders nodig als kind.

Mijn moeder vertelde me dat ze aanvoelde dat er weinig ruimte was voor die vragen en een tante had haar verteld dat het beter was er niet te veel over te weten of te vragen.

Mijn oma reflecteerde daarover tijdens haar lezing en zei in haar woorden: 'je probeert je kinderen samen goed op te voeden en ze niet met het verleden te belasten. Maar niet met het verleden belasten, was dat wel goed? Hadden we er toch meer over moeten vertellen? Het beste leek om erover te zwijgen. We zwegen dus. Tot daar een generatie later de kleinkinderen zijn die onbevangen over de nare periode beginnen te vragen. 'waar ben je geboren?' 'was jij ook in de oorlog?'. Je geeft ze boekjes die kapot worden gelezen, wat kennis geeft zonder belasting. De kleinkinderen ervaren dat we ondanks alles sterk gebleven zijn. Onze geest was niet gebroken'.

Dat klopt. Ik was een ontzettend nieuwsgierig jong kind en raakte gefascineerd door het vraagstuk wat mijn opa en oma, zulke gedreven en sterke persoonlijkheden, zo veerkrachtig maakten terwijl ze die traumatische gebeurtenissen hadden meegemaakt. Dat rijmde niet in mijn hoofd.

Maar ook; hoe komt het dat mijn eigen moeder er zo weinig over weet? Ik bleef vragen stellen, niet gehinderd door de blokkades die mijn moeder had ervaren.

Mijn grootouders grepen de mogelijkheid met beide handen aan en hebben me verteld wat ik wilde weten en me meegenomen in mijn zoektocht. Mijn opa vertelde in eerste instantie ook alle stoere verhalen over hoe hij ratten ving in het kamp, eten jatte en de Japanner probeerde te saboteren. Hij was een echte kwajongen, vertelde hij me trots. Mijn oma vertelde me veel over de vrouwen in het kamp en hoe die een enorme saamhorigheid met elkaar hadden en hoe ze veerkracht bij elkaar vonden om het voor hen en de kinderen zo draaglijk mogelijk te maken. Ze liet me borduurseltjes en creatieve werkjes zien die ze in alle schaarste toch hadden weten te maken. Ik vond het ongelooflijk om die werkjes in mijn handen vast te hebben. Wat een geschiedenis en verhaal zat daar achter.

Mijn oprechte nieuwsgierigheid en interesse creëerde een speciale band met mijn grootouders.

Die dag in bronbeek is voor mij heel vormend geweest. Hier wilde ik meer over snappen. Hoe werkt zo'n oorlog door op het individu die het heeft meegemaakt en waarom verschilt dat zo per persoon? Hoe ervaren de generaties erna de erfenis van de oorlog?

Ik ben op onderzoek gegaan en heb er mijn vak van gemaakt.

Ik ben inmiddels GZ- psycholoog bij Centrum '45, een landelijk instituut wat zich heeft gespecialiseerd in het behandelen van oorlog gerelateerd trauma en opgericht n.a.v. WOII. Ik werk met mensen van de eerste generatie, die de oorlog direct hebben meegemaakt en soms pas na 50 jaar voor het eerst hun verhaal kunnen doen en behoefte hebben aan verwerking. Hoe is het mogelijk, na zo'n lange tijd. Wat ik inmiddels weet is dat het ouder worden soms kwetsbaarheden met zich mee brengt die juist de sluizen naar het oorlogsverleden wat meer open zetten. Mensen krijgen alsnog behoefte om dat een plek te geven en betekenis te vinden in datgene wat ze hebben meegemaakt. Voor het eerst met hun eigen kinderen/kleinkinderen daarover in gesprek willen gaan. Een bijzondere hulpvraag, als je het mij vraagt.

Psychische hulp was niet vanzelfsprekend aanwezig, vlak na de oorlog. Of zoals mijn oud-collega Dirk Wepster ooit treffend zei: 'Vlak na de oorlog ontstond er niet alleen in de maatschappij eerst een kloof tussen wat men werkelijk had mee- en doorgemaakt en wat in het publieke domein mogelijk was te bespreken, maar ook een kloof in het eigen gezin. De spraakverwarring tussen diegene die het meegemaakt hadden en niet was groot. Men deed er daarom veelal het zwijgen toe en het trauma van de ouders ging ondergronds. Het land moest opgebouwd worden, men moest sterk zijn en de nieuwe kinderen, geboren in vrijheid, moesten het zo goed mogelijk krijgen en alle kansen om een mooie toekomst op te bouwen. De last van de oorlog kon echter permanent voelbaar zijn en soms onderhuids aanwezig in de gezinnen van oorlogsgetroffenen.

Het duurde tot zeker halverwege de jaren zestig totdat het zwijgen brak, bij de publieke discussie rond de vrijlating van de drie van Breda, begin jaren zeventig, en de herinneringen aan de kwellingen van toen uit de voegen barstten. Het werd ook aanleiding voor de oprichting van Centrum 45 in 1973. Oorlogsslachtoffers konden er terecht om individueel of in groepsverband met elkaar te praten over de psychische last die ze hadden. Ze vonden er een plek waar ze terecht konden met alle verhalen, die ze tot dan toe veelal voor zichzelf hadden gehouden. De eerste traumatherapieën werden toegepast.

In de jaren '80 en '90 diende zich de tweede generatie voorzichtig aan en beseffen we ons inmiddels maar al te goed hoe de oorlog ook een impact kan hebben op de generaties erna. Ze zijn niet zelf getraumatiseerd door de oorlog, maar vanuit de psychologie weten we dat het opvoedingsklimaat en de sfeer in het gezin van groot belang is voor de ontwikkeling van een kind. Het gaat dan veel meer over de ontwikkeling van de persoonlijkheid en identiteit. Het gaat vaak over vragen als: wie ben ik?, wat past bij mij?, waar liggen mijn grenzen?. waar ze in hun leven tegenaan lopen. Soms ook schuld en schaamtegevoelens over eigen negatieve emoties, doordat ze deze als kind wat aan de kant hebben gezet door een sterke loyaliteit naar de ouder

Wat de impact precies is hangt sterk af van het gezin en kan heel erg verschillen.

Voor zowel de eerste als de tweede generatie hebben we programma's gebaseerd op psychotherapie met lotgenotencontact. In de groepen leren ze vertrouwen te herstellen in zichzelf en anderen. Zij kunnen uiteindelijk de oorlog van henzelf en de ouders tot een onderdeel van hun identiteit maken, iets dat hun leven getekend heeft, maar ook iets waar zij betekening aan kunnen geven. Het mag weer deel uitmaken van je levensverhaal.

En wij als 3^e generatie? Ook wij proberen de geschiedenis van onze grootouders eigen te maken en vinden eigen creatieve manieren om er uiting aan te geven.

Wanneer we ons open kunnen stellen kunnen we elkaar vinden, begrijpen en van elkaar leren; dwars door alle generaties heen.

En deze zaal is daar ook een mooi bewijs van, kijkende naar alle generaties bij elkaar met een naar mijn mening gemeenschappelijk doel; opdat wij nooit zullen vergeten wat onze families hebben meegemaakt in de tweede wereld oorlog. En dat elke generatie erna daar op zijn of haar eigen manier mee aan de slag mogen gaan. We zullen herinneren, doorgeven en blijven helen.

Of zoals mijn oma destijds treffend in haar lezing afsloot;

herdenken
denken
opnieuw denken,

Dank u wel.